

Marchut Réka:*

Raoul Bossy naplójának magyar vonatkozásai (1941-1943)

Előadásomban a magyar történészszakmától eddig kevés figyelmet kapott román diplomata, Raoul Bossy naplójával szeretnék foglalkozni.

Raoul Bossy elsősorban diplomata volt, másodsorban történész. Családi háttere, származása jó alapot jelentett egy sikeres diplomáciai karrierhez. 1894-ben született Bukarestben régi nagybirtokos moldvai családba. Édesapja, Vasile Bossy parlamenti képviselő volt, a konzervatív ifjúság csoportját képviselte. 1892-1893-ban Lascar Catargiu kormányában igazságügyi államtitkár volt. Fia, Raoul a Sorbonne-on jogot tanult, majd diplomáciai tanulmányait is Párizsban végezte. 1918 februárjában lépett román diplomáciai szolgálatba, az 1920-ban megalakuló Averescu-kormányban pedig már külügyminiszteri kabinetfőnök lett. 1921-ben került a római követségre (1921-1923). Ezt követően még két alkalommal (1925-1927, 1939-1940) szolgált Rómában, utóbb már a követséget vezette.

Időközben, 1925-ben feleségül vette Senta Elisabeta Cantacuzinot. Házassága tovább erősítette családja presztízsét.

1931 szeptemberében a Népszövetség román delegációjában jó kapcsolatba került Nicolae Titulescuval, aki őt 1934-ben Helsinkibe küldte azzal, hogy javítsa a román- finn kapcsolatokat és informálja a román kormányt a szovjet és balti diplomáciai manőverekről.

Ezután 1936-ban a román diplomáciai kar legnehezebb posztját kapja Bossy, a budapesti követség vezetését. Mielőtt elutazott volna, felkereste Nicolae Iorgát, aki „elátkozott küldetés” (afurisita misiune) szavakkal „bízta” a magyar fővárosba készülő követet és magát meg nem tagadva azzal riogatta, hogy a magyarok majd megmérgezik.

Ehhez képest Bossy kifejezett meleg fogadtatásban részesült. 1936. december 14-én Budapestre érkezve virágokkal fogadták őt és feleségét, a Ritz Hotelben megebédeltek, majd elmentek a román követségre, a Horánszky utca 15. szám alá, ami számukra azért volt különösen kedves, mert egyik nagynénje, Szent-Kereszty Mária bárónő építette.

Bossy három évig képviselte hazája érdekeit Budapesten és közben a nemzetközi politika hatalmasat fordult.

Országának megcsonkítását Bossy már az „örök városból” aktívan tevékenykedve szemlélte. Majd rövid berni misszió után megkapja a román diplomácia akkori legnehezebb posztját, a berlini követség vezetését. Demokratikus értékrendje miatt egyre kellemetlenebbül érezte magát Ion Antonescu marsall rendszerében. 1943. június 15-én visszavonhatatlanul lemondott. Családjával Svájcba költözött, ahol a Nemzetközi Vöröskereszt román tagozatában tevékenykedett. 1946 végén nem tett eleget a hazahívó

* MTA TK, OTKA PD 112304. számú projekt keretében.

szónak. A román emigránsok körében vezető egyéniség volt 1975-ben bekövetkezett haláláig.

Értékes emlékirat- és naplófolyamát a stanfordi Hoover Intézet őrzi. Több részlete román és angol kiadásban is napvilágot látott. Magunk elsősorban a napló román edícióját vizsgáljuk. A román nyelven kiadott emlékirat 1918-1940 közötti időszakot tartalmazza, míg a napló 1940-1969 között íródott. Terjedelmes naplóról van szó, ám a naplóbejegyzések gyakoriságát és terjedelmét tekintve nem arányos. 1948-49-ig viszonylag rendszeresen vezetett, később nagy kihagyásokkal és sok esetben röviden lejegyzett szöveg. Feltételezhetően ekkor kezdhette el papírra vetni a visszaemlékezéseit.

A hazai történetírás - kevés igazán jó példától eltekintve - inkább a követek tevékenységére, mint a személyükre összpontosít. A diplomaták naplói közül a Bossyé mellett mindenképp meg kell említenünk Constantin Argetoianu és Grigore Gafencu naplóit; az emlékiratok közül pedig szintén Argetoianu, valamint Nicolae Titulescu, Valeriu Pop és Ion Gheorghe visszaemlékezéseit.

Az említett diplomata naplónak és visszaemlékezéseknek közös jellemzője, hogy a magánember kevésbé rajzolódik ki belőle, a hangsúly a diplomáciai tevékenységen van. Bossy esetében sincs ez másként. Míg a román kiadásoknál egyértelműen különválnak a napló és az emlékirat, az angol kiadásnál nagyon résen kell lennie az olvasónak, hogy mit olvas. Néha maga a fogalomhasználat árulkodó. Ilyen a bécsi döntés (arbitraj) vagy diktátum (dictat) különbözősége. A naplóban Bossy soha nem használja a diktátumot, mindig a döntésről szól, az emlékiratban azonban már diktátumnak érzi a döntést. Vagy az olvasó ugyancsak gyanakodhat, ha az angol szövegben naplónak tűnő részben 1941. március 20-át tárgyaló napi jegyzetben olyat olvas, hogy „Ulrich von Hassel az emlékiratában...”. Egyértelmű, hogy 1941 márciusában Bossy nem tudhatta, hogy Hassel mit írt a naplójában. A román edíció ebből a szempontból sokkal megbízhatóbb, az emlékirat egyértelműen emlékirat, a napló pedig kétséget kizáróan napló.

Magyar szempontból naplójának legizgalmasabb része az 1941-1943 közötti időszak. Jól látható, hogyan változott Bossy hozzáállása a német politikához, a román kormányhoz és saját maga feladatához. A birodalmi fővárosba való érkezésekor hatalmas elánnal lát neki feladatai intézéséhez, a problémák megoldásához, azzal együtt, hogy tudja: Adolf Hitler Németországában nem lesz könnyű dolga.

A németekkel való relációban a magyar-román viszony, benne a területi integritás a kulcskérdés. 1941-ben Bossy még komolyan hitte azt, hogy ő tenni tud a hazájáért Berlinben, 1942 őszére ez a hite már megtört, 1943-ra megkeseredett. Míg 1941-ben Bossy a diplomácia eszköztárát felhasználva aktívan próbál Magyarországgal szemben eredményeket elérni, 1942 második felétől kezdve inkább csak az éppen felmerülő konfliktusokban tesz védekező lépéseket. Kudarca okán a propaganda eszközeihez nyúlt. Ezt ellenben Berlin sem nézte jó szemmel.

Bossynak elsősorban nem a magyar politika korifeusaival volt gondja, sokkal inkább mint a román sebek előidézőjével volt gondja Magyarországgal. De ez az ellenségkép mindvégig arctalan marad, a konkrét magyar személyekkel, akikkel Bossy kapcsolatba került, többé-kevésbé korrekt, némelyikükkel szinte baráti viszonyt létesített. A naplóban szereplő magyar személyek szinte arc nélküliek. Csak periférikusan, egy-egy konkrét esemény szereplőiként jelennek meg. Itt Bossy nem jellemez, hanem sokkal inkább szárazon leír.

Egyik legjelentősebb kapcsolata Sztójay Döme. Sztójay és Bossy többször is találkoztak, de egyetlen egyszer sem tesz említést arról, hogy beszélgettek volna, pedig az első találkozásuk alkalmával egy vasúti kocsiban utaztak többekkel együtt Berlinből Bécsbe 1941. március 24-én. A belgrádi puccsot követően Ribbentrop vacsorájáról Bossy hiányolta a Führer különrepülőgépén Budapestre utazó Sztójayt. Ekkor a száraz napló érzelemdús lesz: „A magyar [Sztójay – M. R.] hiányzik: elrohant Budapestre, ahol a hiénák már várják, hogy ráronthassanak a dögnek vélt Jugoszláviára.”

A másik nagy történelmi pillanat 1941. június 22. Ribbentrop éjjel akart Bossyval találkozni, ám ahogy a román követ megérkezik az elmenőfélben lévő Sztójayt látta. A hazája megcsönkítésétől eleve sebzett Bossynak újabb csalódás, hogy Ribbentrop őt csak Sztójay után fogadja.

1942. december 16-án sincs másképp. Sztójay épp kijött a megbeszélésről, amikor Bossy bement. Megtört lelkének mégis vigaszt adott az, hogy míg magyar kollégájával a külügyminiszter fél órát beszélt, addig őrá 55 percet szánt. A beszélgetésüknek legnehezebb része lehetett, amikor Ribbentrop arról beszélt, hogy több román politikus a demokratikus hatalmak győzelmétől várja Románia jövőjét. Nyilvánvalóan ezek közé tartozott Bossy is és Ribbentrop ezt minden bizonnyal tudta is, ugyanis ekkor Bossy már több hónapja kérte felmentését a román kormánytól.

A román és a magyar követ kapcsolatának a csúcsa lehetett, amikor 1941. szeptember 26-án egy fogadáson a német külügyi államtitkár, Weizsäcker egyik kezét Bossy, másik kezét Sztójay vállára tette egy közös fotó erejéig, de a fotó sikere érdekében rá kellett szólnon mindkét társára, hogy ne nézzenek oly komolyan, barátságosabban mosolyogjanak. („Aber bitte, nicht so ernst aussehen. Etwas freundlicher lächeln!”)

Természetesen a Bossy-Sztójay viszonyt maradéktalanul nem lehet kivetíteni a magyar-román kapcsolatokra. Bár mindketten hazájuk képviselői voltak, mindkettőjükéről elmondható, hogy nem simultak bele teljes mértékben országuk külpolitikai irányvonalába.

Bossy 1942 végén már biztosan tudott a magyar béketapogatózásokról, a románról viszont nem. 1942 decemberében már tudja, hogy Bethlen és Andorka Rudolf, madridi követ a magyar kormány megbízásából Svájcban tárgyal, hogy felvehessék a kapcsolatot a szövetségesek képviselőivel. „De miért nem csináljuk mi is így? – teszi fel a kérdést Bossy. Bossy tájékozatlanságában

természetesen benne van az a bizalmatlan és bizonytalan légkör is, ami ekkor már Bossyt körülvette hazájából is.

A másik fontos kérdés: Észak-Erdély és Bánát problémáját.

Ebben az összefüggésben nem lényegtelen, hogyan vélekedett Bossy a Szent István-i gondolatról. Ezt emlékiratában fejtette ki az 1938-as Eucharisztikus Kongresszusra emlékezve. Az egész kongresszusnak a velejét abban látta, hogy a magyarok életre akarják kelteni az államalapító politikai elképzeléseit. (Pontosabban szólva a neki tulajdonított elképzelésekről van szó. – M. R.) Azt mondta, hogy nincs még a világon egy olyan nép, mint a magyar, amelyik annyira régmúltban élne és a legendákból táplálkozna. Bossy számára érthetetlen az, hogy komoly politikai személyiségek és újságírók hogyan csinálnak egy ezer évvel ezelőtt élt hősből legendát, politikai realitást. Azzal sem tud mit kezdeni, hogy a magyarok miért nem hivatkoznak Károly Róbertre, Mária Teréziára vagy Ferenc Józsefre. Tudjuk, érzéketlensége abban a tényben gyökerezett, hogy az egyesült Romániának nem volt román uralkodó családból származó királya. A románoknak, így Bossynak is természetesen elfogadhatatlan volt a Szent István-i állameszméhez való ragaszkodás a revízió érdekében. A magyar politika illetékesei pedig az Új Hungária elképzelésük hasznavehetetlenségét nem látták be.

A románok bár leseperték a Szent István-i állameszmére való hivatkozás jogosságát, ám cáfolására nem volt kidolgozott válaszuk. Három dolgot tettek: egyrészt folyton relativizálták azt a tényt, hogy 1940-ben ők kérték Hitlertől a döntőbíráskodást, másrészt – miközben kibécsítették a dél-erdélyi magyarság jogos panaszait – az észak-erdélyi románok jogos sérelmeinek hangsúlyozásával presszionálták a németeket és az olaszokat. A legdöntőbb pedig az a szovjet fronton vállalt hatalmas véráldozatuk volt, amellyel a németeket az 1940-es döntés revíziójára remélték rávenni.

Ion Antonescu marsall több memorandumban fejtette ki, hogy nem fogadja el a második bécsi döntés által létrejött helyzetet. „Sem én, sem a nép nem fogadtuk el és nem is fogadjuk el soha véglegesnek azt a helyzetet, amelyet találtam, és amely előtt meg kell hajolnom.” - jelentette ki 1941. március 25-i nyilatkozatában. Jugoszlávia megtámadására készülve a németeknek is nagyon kellemetlen volt ez a nyilatkozat. Woermann külügyi államtitkár-helyettes elmondta Bossynak, hogy Sztójay Wezsäckernél szót emelt a román revizionista kijelentés miatt, és a román követ csak a „kegyetlen” magyar üldözésektől felháborodott román közvéleménnyel tudott mentetetőzni. Berlin nem engedhetett meg egy ilyen konfliktust Bukarest és Budapest között, ezért Wezsäcker azt válaszolta Sztójaynak. „[...] egyebekben azonban a mostani időpontban, amikor a Balkánon más fontos és számunkra sokat ígérő problémák nyíltak meg, minden törekvésünk arra irányul, hogy a magyar-román differenciákat eltüntessük vagy legalább is félretegyük.”

Jugoszlávia megtámadása kapcsán a románok mindenképp el akarták kerülni, hogy a Bánát nyugati részébe a magyar csapatok bevonuljanak, mert

féltek a további területvesztéstől. A követ utasítást kapott, hogy közölje Ribbentroppal, amennyiben a magyar csapatok bevonulnak a szerb Bánátba, Románia beavatkozik. Bossy csak annyit tudott mondani, hogy a Bánátban nincs mit keressenek a magyarok, az mindig is egy politikai, gazdasági, adminisztratív egység volt. Egyidejűleg Bossy átnyújtotta Antonescu marsall írását is, amelyben a magyar „kegyetlenkedésekről” számolt be. Ribbentrop átolvasta és azt mondta, hogy mindkét oldalon vannak sérelmek, és most nem tud ezzel foglalkozni. Bossy az utolsó passzust homályba hagyva küldte haza jelentését. Hiszen a teljes beszámoló eredménytelenségének lett volna a dokumentuma.

Hasonlóképpen manipulál április 5-én is, amikor hiába kér találkozót Ribbentrop-tól. A napló szerint a Külügyi Hivatalból Ritter követ felhívta őt, hogy Ribbentrop elnézést kér azért, mert nem tudja fogadni, de azt üzeni, hogy a magyaroknak nem engedik meg a szerb Torontál elfoglalását. A távirata szerint ellenben Ribbentrop személyesen kért tőle elnézést...

Április 20-án, az ortodox Húsvét alkalmával I. Antonescu újabb nyilatkozatot adott ki, amelyben a németek szerint a bécsi döntés semmibe vételéről van szó. A követ ekkor kifakadt, hogy nincs olyan román ember, aki ne érezné a bécsi döntés igazságtalanságát, aki ne akarna mindent megtenni, hogy ez ne így maradjon. Antonescu újabb és újabb nyilatkozatai olyannyira terhesek voltak a Wilhelmstrassen is, hogy nem foglalkoztak érdemben a román államfő memorandumaival.

Ebből is látszik, hogy a román revíziónak az érvei nem voltak kiforrottak, és főleg nem volt realitásuk, míg korábban a magyarnak sem, mindaddig, amíg Adolf Hitler úgy nem gondolta, hogy a magyaroknak szükségük van revíziós sikerekre a további együttműködés érdekében. Bossy valóban sok mindent megtett, de a diplomácia eszközei háborúban a háborús céloknak rendelődnek alá, és ezt a háborút nem Antonescu, hanem a nagyhatalmak vezérei diktálták.

Bossy berlini küldetésének második szakasza – mint már említettük - konfliktusoktól volt terhes, és ő maga kérte a felmentését. Emlékiratában döntését ekképp magyarázta: „Berlini posztomat politikai motivációk miatt utasítottam vissza. Több hivatalosan küldött táviratban rámutattam, hogy a kormánynak nem érdeke egy olyan diplomata megbízása a tengely egyik posztján, aki a teljes karrierjét a nyugati demokratikus hatalmakkal való szoros szövetség politikájának jegyében töltötte a kisantanttal és a balkáni antanttal.”

Ez egy teljesen érthető és elfogadható magyarázat lenne, ha nem ismernénk a naplót. Ebből láthatjuk, hogy egy igen hosszú, majd' egy esztendőnyi folyamat volt, hogy Bossy ott hagyhatta a berlini követséget. 1942. december 16-i bejegyzése szerint egészségi okokra hivatkozva kérte felmentését Antonescutól. Ezt megelőzően azonban már három szóbeli, egy távirati és egy magánlevélben is kérte, hogy hívják őt vissza Berlinből. Levéltári forrás alapján konkrét konfliktus okán kérte a felmentését. Bossyt tulajdonképpen a bukaresti német követ Manfred von Killinger keverte gyanúba, aki szerint Bossytól származik a román kormány azon értesülése, hogy a németek a tél beállta előtt

40%-kal csökkentik a román hadsereg fejkvótáját, ezzel megzavarva az egyébként sem feszültségmentes román-német viszonyt. Bossy nehezményezte Killinger eljárását. Ez sarkallta Bossyt Berlin elhagyására, ám a mélyben más is meghúzódott.

A korabeli naplóbejegyzésekből ugyanis kirajzolódik, hogy Bossy – mint oly sokan mások – 1942 végén már nagyon tartott Németország vereségétől, a bolsevizmus győzelmétől és ebben felsejlett az ő egzisztenciális félelme is, a társadalmi osztályára, az arisztokráciára váró teljes marginalizálódás. 1943. február 9-i naplóbejegyzésében olvashatjuk: Bossy Antonescu marsallnak a német defetista közvéleményről, pánikhangulatról beszélt. Antonescu erre válaszul azt dörgölte Bossy orra alá, hogy az őt körülvevő anglofil arisztokrata körnek a vélekedését közli csupán. Ám nemzetiszocializmussal szemben sok-sok averziót tápláló Bossy a bolsevizmus győzelmétől még ennél is jobban félt. Ezen a ponton lehetett volna meg a közös nevező a hivatalos magyar politikával is. Ám a ténylegesen soha nem létezett Berlin-Róma tengely összeroppanása, majd a teheráni konferencia más keretekbe helyezte a béketapogatózásokat is.

Bossy végül sok-sok viszontagság után 1943. július 7-én hagyhatta el Berlint naplójából is érezhető nagy-nagy megkönnyebbedéssel.

Az elmondottakból is látható, hogy Raoul Bossy naplója (és emlékirata is) igen fontos magyar szempontból is. Úgy gondoljuk, hogy szükséges kívülről is magunkra tekinteni, ez esetben egy román diplomata szemszögéből, mert a valóságra való rálátást a többféle nézőpont figyelembevétele erősíti. És innen nézve is vélhetőleg nem a „történelem szubjektív fogalmának” megalkotását, hanem a múlt egy piciny részletének a tisztábban látását segíti a napló.

Raoul Bossy élete pedig a szokványos igazság újabb példája: tehetség, szorgalom és egyéb hasonló érték szinte semmi védelmet nem nyújt a történelem viharában. Neki legalább az élete, családja, sőt javai egy része is megmaradt.